

כ"ג ג' (כ"ג) א' א' א'

307

טז) הוא יושפך ראש ואתה תשופנו עקב. רוב המפרשים אמרו שהיצר הרע מושך כמו מן הנחש הקדמוני, והיצר הרע דומה בתחילה לחוט של עכביש ואחר כך לעבותות העגלה לכך נאמר הוא יושפך ראש כי אם יהיה זריז ויצא וילחם ביצרו הרע בראש ר"ל בהתחלה חכף בבואו אליו, אז הוא יושפך. כי בנקל ינצחו האדם וינתקו מעליו כאשר ינתק פחיל חוט של עכביש אמנם אם בראש דבריו יתן מקום ליצרו וילך אחרי עצתו יום אחר יום עד שנעשה חזק כעבותות העגלה אז קשה לנצחו ואדרבא הוא ינצחך לכך נאמר אל הנחש ואתה תשופנו עקב כי העקב היינו הסוף, ורצה בזה שאם בסוף רצה להלחם בך אז אתה תשופנו ותנצחו כי יהיה

1
11
16
21

קשה על האדם לנתק עבותות העגלה מעליו כי כבר קשור בו היצה"ר בעבותות אהבה כמענוגים וקשה לפרוש הנבעל לערל וטמא זה זה גם כן משל על התשובה שאדם עושה בבחירתו דהיינו בראש ימי חלדו בנקל לו לעזוב דרכו. אמנם בעקב בסוף שכבר הורגל במעשיו גם בני זקנן לא יסור ממנו ואז אתה תשופנו. ויאמר זה גם על העבירות החמורות ע"ג גילוי עריות ושפיכות דמים ודוגמתם לא יוכל יצרן להעבירך עליהם כל כך בנקל מי פתי יסור הנה ומי ישמע לו לדבר הזה לעבוד עבירות ראשיות אלו, אבל בעקב דהיינו המצות קלות שאדם דש בעקביו אתה תשופנו כי יהיה נקל לך להעבירו עליהם כי היצה"ר זה דרכו שמתחיל בעקב ועולה ומבצבץ עד הראש כמו הארס של הנחש המתחיל בעקב והולך ומבצבץ עד הראש, כך היצה"ר מתחיל להעביר את האדם על המצות קלות שכני אדם דשים בעקביהם ואחר זה עבירה גוררת עבירה ויעלה מן הקלות אל החמורות עד כי עונותיו יעברו למעלה ראש כמו שאמר (תהלים לח.ה) כי עונותי עברו ראשי. והוא משל על העבירות שהם ראש לכל העבירות לכך נאמר (איכה א.ט) טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה. כי המשכיל יתן אל לבו כשיבוא היצה"ר לטמא אותו בשוליו דהיינו במקום תחתית כמו העקב כן יעלה משם ויבצבץ ויהיה אחריתו מרה כי יעלה מן הקלות אל החמורות ולא יבינו בו רשעים והמשכילים יבינו.

בראשית ברא א' (א' א')

1 בשביל התורה שנקראת ראשית, שנאמר ד' קנני ראשית דרכו. הנה ידוע, דבכל ענין שהאדם עושה יש פעולה ותכלית, והתכלית תמיד גדולה מהפעולה, למשל, אחד המחזיק חנות לשם פרנסה ומוציא הוצאות עליו, זו היא הפעולה, והשכר שהוא מקות שישתכר מזה, זו היא התכלית. ואם הוא למשל מוציא הוצאות על החנות עשרה שקלים בכל יום, ע"כ הוא מקוה להרויח עי"ז הרבה יותר. וכן אם אנו רואים היכל בנוי בשביל כבוד המלך, וכתוב עליו שהוציא המלך עליו הוצאות מרובות, ע"כ התכלית גדולה מזה, בשביל ששם עומד הכסא של המלך וכתרו. א"כ מזה אנו יודעים, שכל שהוא כמעלה נכונה מחברו, ע"כ פעולתו הוא ג"כ גדולה מחברו, וכל שפעולתו גדולה, ע"כ התכלית היא עוד יותר גדולה. 11 ומעתה ק"ו אלף אלפים, כשאנו רואים הקב"ה מעצמו עושה איון פעולה, במח גדולה היא פעולתו. ופעולתו היא בריאת שמים וארץ וכל אשר בה, וא"כ כשאנו שומעים מרוממות כבודו ית', שגם הוא אמר שברא הכל בשביל איון תכלית, ולולא התכלית לא ה' רוצה כלל בעשיית הפעולה, יבין האדם מעצמו שגדולה היא התכלית עד אין חקר ועד אין גבול. 16 והכתוב צוה ואמר, שתכלית הבריות היא התורה, ובשבילת נבראו השמים והארץ והוקותיהן, ומקרא מלא הוא אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. ומכאן תשובה לאותן המתפתין ביצרו לדהות מעל עצמם ובניהם למוד תוה"ק, בחשבנם בנפשם, מה תכלית תגיע להם מלמוד התורה, אוי להם שמתפכחים בזה דברו א' חיים כי הכתוב צוה ואמר, כי השמים והארץ וכל עניניהם אינם רק הפעולה, ותכלית כל זה היא התורה שבה נגנזו חטוב האמתי והקיום הנצחי וע"י האדם, וזכה להתעדין ולישב למעלה לנצח אצל מלך הכבוד, והם מתפכחים הסדר ורוצים שהתורה תהי' מכת פעולה לאיון תכלית הכל. וזה שאמר הכתוב, מה מצאו אבותיכם בי עול, ר"ל שהיו יכולים לזכות להיות לפני קיימים נצחיים, כי רחקו מעלי, מעלי דייקא ב).

21
22
23
24

11

(3) טפס קיכר

1 (טוטה ד' ב') כל אדם שיש בו גסות הרוח כאלו בא על כל העריות (שם). כל שדעתו שפלה כאלו מקריב כל הקרבנות (שם ה' ב'). כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות (שם כ"א ב'). כל הגזול את חברו שוה פרוטה כאלו נוטל נשמתו ממנו (ב"ק קי"ט א'). כל הרואה את רבי מאיר בבית המדרש (ושומע הריפות פלפולו) כאלו עוקר הרי הרים, ועוד כמה וכמה מאמרים המתדמים בלשון "כאלו", ובאו רק על דרך ההפלה ומוסר הנפש ויגשר המדות.

2 ובמקום אחד בא לשון "כאלו" הוא יכריע ויכריח לפרש את הלשון "כאלו" אך ורק על דרך ההפלה ולא כאלו ממש.

3 והוא במשנה דאבות (פרק ה' משנה כ"א)... בן תשעים לשות, בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם. והיחכן כי נפרש אשר בן מאה תחשב אשתו אלמנה ובניו יתומים, אך בא להפליג קושי החיים של בן מאה שנה. חיים עכורים ודלוחים, והם למעמסה עליו, והרי מבואר מפורש דהלשון "כאלו" הוא לאו דוקא כאלו ממש, אך על דרך ההפלה והציור.

4 ועתה נשוב אל תחלת דברינו, אל באור דברי רש"י את הלשון נעשה שבה בלשון רבים, וכל מה שכתבנו בזה הכל סובב הולך אל נקודה זו, לבאר ולפרש טעם הדבר שבה הלשון נעשה בלשון רבים.

אבל על דרך הפשט וסגנון לשון המקרא יתכן לומר, כי לשון זה (נעשה) בא רק דרך כבוד לגבוה לדבר בלשון רבים, שכן נמצא במקרא פעמים רבות מאד, וכמו בסוף פרשת נח (י"א ז') הבה נרדה ונבלה שם שפתם, ושם אי אפשר להבין הלשון כשתי רשויות, יען הפסוקים שקודם ושאחר לשון זה מכחישים זה, כמו שכתוב (פסוק ה') וירד ה', ובפסוק ו' ויאמר ה', ושוב לאחר המאמר הבה נרדה כתיב (פסוק ח') וישפ ה' אותם, הכל בלשון יחיד, אך במקום דכתיב בלשון רבים הוא רק מפני שכן הוא מדרך הכבוד.

וכן יתבאר כמה לשונות מסגנון זה, כמו בפרשת וישלח (ל"ה ז') כי שם נגלו אליו האלהים ובפרשה ואתחנן (ד' ז') אלהים קרובים, וביחושע (כ"ד י"ט) אלהים קדושים, ובשמואל א' (ד' ה') האלהים האדירים, ובשמואל ב' (ז' כ"ג) הלכו אלהים, ובמלאכי (א' ו') ואם אדונים אני, ובפ' תשא (ל"ג י"ד) פני ילכו - תחת ילך, וכן הנהוג במלכותא דארעא לדבר בלשון רבים, כנודע.

3 וכן מציינו בחז"ל הלשונות אף אנו נמי תנינא, אף אנו נאמר, והם דברי יחידים, ובסוף מס' ב"מ (ק"ט א') אמר אחד החכמים, אפריון נמטי לרבי שמעון תחת אמטי.

4 ובזה יתבאר מה שבמעשה העגל כתיב (פ' תשא, ל"ב ד') ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלך מארץ מצרים, בלשון רבים, ונחמיה, בזכרו

5 את המכשול המגונה הזה ובהזירתו דבריהם שינה לשונם ואמר משמם (נחמיה ט' י"ח) ויאמרו זה אלהיך אשר העלך, בלשון יחיד, תחת "אלהיך ותחת "העלך" בלשון רבים, זה הוא מפני דכפי שיתבאר במקומו להלן בפ' תשא הי' יסוד רעיון ממעשה העגל מזמת לב הערב רב שעלו עם ישראל מצרים, והם פנו לישראל בלשון אלה אלהיך ישראל (וזה מוכרח שהם אמרו זה ולא שלומי אמוני ישראל, משום דאם כן הי' להם לאמר אלה אלהינו, ולא יכון כאן שם ישראל), וברצונם של הערב רב לגדל ערכו של העגל בעיני העם, קראוהו בלשון כבוד וגדולה, בלשון רבים, אלה אלהיך אשר העלך, ונחמיה לא רצה לקרוא על העגל שם כבוד, בלשון רבים, שינה לשונם ואמר משמם זה אלהיך אשר העלך, בלשון יחיד.

ו**יאמר אלהים נעשה אדם (א' כ"ו)**
 לדברי רש"י כאן יש בלשון "נעשה" (שהוא לשון רבים) מקום לפוקרים לומר, ששתי רשויות בראו את האדם, ובאמת הכונה כאן (גם זה מדברי רש"י) מהוראות לשון "נעשה", שנמלך הקב"ה עם המלאכים על דבר בריאת האדם, כמבואר במ"ר, ושלמדה כאן התורה דרך ארץ שלא יתגאה אדם לעשות מעשיו עפ"י דעתו לבד, אך שיהא הגדול נמלך בקטן ממנו, כדרך שעשה הקב"ה בבריאת האדם שנמלך במלאכים, עכ"ל רש"י.
 ומתבאר מזה, דבמלת "נעשה" כאן יש שתי הוראות, האחת, כי המעשה

נעשה בשנים, והשני, כי באה לתורות על מניעת הגאווה, וכשיבא לאדם לעשות מעשה לא יתגאה בדעתו לבד אך ימלך גם בקטן ממנו.
 ועל פי זה אפשר לכוין כונת הגמרא במס' טוטה (ד' ב') במאמר כל המתגאה כאלו עובד עבודה זרה, ולכאורה מה שייכות זה לזה, אך לפי המבואר, אפשר לומר, משום דזה המתגאה לא משפיל עצמו להתיישב בעניניו עם הקטן ממנו, וכן אינו מפרש הלשון "נעשה" שבלשון רבים להוראות דרך ארץ להיות הגדול נמלך בקטן, אחרי כי הוא לא יחזיק במדה זו, ונשאר לפניו לפרש הלשון "נעשה" לשתי רשויות, כמש"כ רש"י, והנה

וכזה יתבאר מה שאמרו בסוטה (ה' א'), כל המתגאה אומר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור בעולם, שנאמר (תהלים, ק"א ה') גבה עינים ורחב לב אותו לא אוכל וכר ע"כ, ולא נמצא רוגזא כזו בכל החוטאים ובכל החטאים, וזה הוא, מפני שכל החטאים באים מסכות שונות מבלי נוגע באחדות המקום, ולא כן המתגאה, כמו שנארנו.

וכן יתבאר המאמר הסמוך במס' טוטה שם (ד' ב') כל המתגאה שכינה מיללת עליו, וזהו מפני שבנגעו באחדות ה' הוא מתחייב בנפשו, ועל דרך הלשון בזמן שאדם מצטער שכינה אומרת קלני מראשי (סנהדרין מ"ו א'), ועוד יתבאר בזה מ"ש בובחים (ק"ב א') בשעה שפוסקים גדולה לאדם פוסקים לו ולורעו, ואם הגיט דעתו הקב"ה משפילו, ע"כ, ואפשר לומר יחס העונש הזה (משפלות) למתגאה, משום דענין הגדולה בכלל הוא ענין אצילי ממרום, ומכיון שהוא נוגע באמונת האחדות, האצילית במרום, כמבואר, נענש בזה שניטל ממנו רוח האצילי בארץ ונעשה שפל.

ואמנם נראה, דבכלל הלשון "כאלו" (כאלו עובד ע"ז) אין התובאה לשויון ממש, אך רק דמיון שטחי, כמו בכ"מ (ל"ט א') כשבויון ולא שבויון ובה רק על דרך ההפלה לגנות את מדת הגאווה, אבל קשה לומר דהמתגאה הוא ממש כעובד ע"ז, וגם כי על האמת יש במדת הגאווה הרבה יותר סכלות מאשר רשעות, יען כי מה יתגאה קרוץ מחומר, אשר גזק אחד בגופו יוכל להורידו לשחת, והתעיק עיניך בו ואיננו.

6 וכן יתבאר כמה מאמרים בתלמוד מנין לשון זה, כמו כל הדרי בחוץ לארץ כאלו עובד ע"ז (כתובות ק"ב ב') כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז (ב"ב י' א'), כל המחליף בדבורו כאלו עובד ע"ז (סנהדרין צ"ב א') כל המשייר פתיים על שלחנו כאלו עובד ע"ז (שם ועיי"ש ברש"י), ובזהר פרשה בראשית (כ"ז ב') כל הכועס כאלו עובד ע"ז.

7 ובדמיונים אחרים, אדם שיש בו דעה כאלו נבנה בית המקדש בימיו (ברכות ל"ג א'), האוכל לחם בלא נטילת ידים כאלו בא על אשה זונה

(4) י"ב

כחיתה גילה פורענות משבת חיהש העולם דגם בזה העולם יתרון ומתאיה יהיה גילוי פכתי שמו תבורך, פי' דגם כזה העולם יהיה מקום ויכולת להיות משיגים כבודו יתבורך, ובח"ו זו נמשל להסביר האזון שהמשיך אור כבודו תוך הבריאה ובחיתה זו הוא המחיה ומהוה לכל העולם פי' דעיי זכות זה הכורא מהוה העולם נמצא שבת יסוד להעולם:

איתא במדרש (ב"ר יא, ט) אמרה שבת לכולם נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג אמר לה הקב"ה כנס"י יהית בן זוגך, והביאור לזה נעלם, והנראה לומר בזה כוונה, דהנה כל הנבראים הרי הם בחינת צמצום והעלם דקודם הבריאה היה ה' לבדו ולא היה מקום פנוט מניה וכשבראם הרי מקום עמידת העולם והנבראים היה בכחינת צמצום והעלם לפי השגת שכל הברואים שיהיה מקום להנבראים, ובשבת היה

(2)

5
pe

נאולה לקריעת ים סוף כשם שכתחילה הם ימי בראשית וכשם שהשבת מתקיימת אחרי ימי ימים כך יהיו אלה ימי מקוריים בכל שנה. הרי להדיא דיצ"מ תולה בקדושת שבת ומדמה אותם זה לזה. והטעם הוא כמו שכתבנו והיסוד לכל הנסים הוא שבת. והוא מה דאיתא בפרקי דר"א פ"ב י"ח שבע חניכות ברא הקב"ה בעולמו שש מהם חניך ואחת שמורה לדורות. ברא יום ראשון וגמר כל מלאכתו וחניך אותו שנאמר ויהי ערב ויהי בקר יום אחד וכן כל ששת ימי המעשה. ברא שביעי שלא נאמר בו כל מלאכה ולא נאמר בו ויהי ערב ויהי בקר למה שהוא שמור לדורות שנאמר והיה יום אחד הוא יודע לה לא יום ולא לילה כו'. הרי להדיא דבריאח שבת יהיה וגמרו לע"ל שידע לכל העולם שהכל הוא לה לכבוד. וזה ביאורו של הפסוק כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות דכל מלאכת הששה ימים נגמרו אז אכל בריאת יום השביעי יהיה גמרו לע"ל ואז יהיה החינוך שלו שיגלה כבודו. והוא אשר ברא אלקים לעשות היינו לע"ל.

והנה כל הנבראים כששת ימי בראשית המה זכר ונקבה כדי שעל ידיהם יתרכו בעולם, וזהו ששאלה שבת שאין לה בן זוג דעייז יתברך ויתגדל כבודו תמיד יותר ויותר. והשיב לה דכנסת ישראל יהיה זוג דעייז אור הקדושה שהשפיע בעולם תוך הבריאה ויצטרפו לזה ישראל יתרבה ויתגלה כבודו תמיד ביותר יותר עד כי לע"ל יהיה הגילוי עד שיכירו הכל שה' אחד ושמו אחד, וזה יהיה עייז שיתרכו נסים וגילוי הכבוד עייז ישראל. ונמצא דשבת הוא השורש והיסוד לכל הגלויים והנסים שנעשה בעולם לישראל שעל ידיהם נתרכה כבודו לכירות השורש לכל הנסים הוא שבת וכעצטרף לה ישראל נתרכה עוד יותר ויותר. והוא שאנחנו אומרים בקידוש של שבת תחילה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים. ולכאורה קשה מאי שייך שבת ליציאת מצרים והרי היא זכר להבריאה. רק דכמו דקורים אדם הראשון יען שהוא ראשון לכל האנשים וממנו יצאו כולם כמו בן שבת הוא ההתחלה למקראי קודש והשפעת הקדושה והנסים הכל בא בזכות שבת וההתחלה לכל הגלויים והנסים הוא יצ"מ וע"כ שבת הוא יסוד ליצ"מ. ומשה בכל ש"ק נתעורר תוספת יראה בכל העולם עד שאמרו במס' דמאי (ירושלמי פ"ד, ה"א) דגם עם הארץ אימת שבת עליו דירא להיות משקר בשבת. וכזה יוכן מה דאיתא במדרש פירוש בא (ש"ד, ל"ב) וז"ל לשם שבראתי העולם ואמתתי לזכור את יום השבת וכו' למעשה בראשית כן היו זכורים הנסים שעשה לפני מצרים כו' ולא יראה לה שאור ד' ימים שבת

ובזה יבואר הפסוק (שמות לא, טו) ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם בריח עולם. ולכאורה יש להבין מה שאמר לעשות את השבת דהיה לכתוב לשמור את השבת דעל השבות לא שייך לעשות. ורק דשבת הוא יסוד של גילוי כבודו וכעצטרף לזה ישראל בקיימים המצות ושמירתם את השבת יתגלה יותר עד כי לע"ל יהיה יום שכולו שבת יהיה ה' אחד, והוא שאה"כ ושמרו כ"י את השבת לעשות כן דהחינוך שלו יהיה לע"ל: וז"ל דזהו כוונת המדרש (י"ג) על הא דכתיב ויכל כיום השביעי משל למלך שעשה לו טבעת מה חסר בו חותם כך מה היה העולם חסר שבת, דעיקר הטבעת הרי של כל אדם הם שרים והשינוי שבהם הוא בחותם שכל אחד כותב שמו על הטבעת שלו וכן ממשיך שבת לחותם שנכתב על העולם שמו של הקב"ה יתברך ושיהיה בו השפעת קדושתו כבודו

ב', כ"ד. על כן יעזב איש גוף והיו לבשר אחד. פירש"י: הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד עכ"ל. וכתב על זה הרמב"ן וז"ל: ואין בזה טעם כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם עכ"ל. והנראה בכוונת רש"י, דבשלמא בהמה דאינן אלא בעלי תנועה בלבד ואינן מדברים א"כ על ידי ההרכבה שבשניהם נהיו בשר א' - דהיו שני מיני בשר שעכשיו נתאחדו להיות אחד, משא"כ אצל איש ואשה שהם מדברים ובעלי שכל - הא זה דבר תמוה שיתהוו דבר אחד משני בעלי שכל שונים, ולזה פירש הפסוק דכיון דעכ"פ היא עצם מעצמי ובשר מבשרי והיא נלקחה ממני א"כ אפשר לאחד את שני הנשמות על ידי הולד. ואולי דכאן נתגלה טעם איסור עריות דאשת איש, דכיון דעיקר ענין הדיווג הוא להמשיך את הולדות, א"כ אם יהיו הולדות ממזרים אין כאן הדבקות של בשר אחד - כי הממזר הרי אינו בשר אחד מפני שזה הזכר עם הזאת הנקבה לא יודבקו. ודו"ק.

יב. ויאמר האדם האשה וגו'. לליך מה מעשה בלשונו בתשובה האשה וגו' אפילו קל שנקלים לא יאמר מעשה כזה ומכל שכן למלך גדול ועוד אומרו מן כען שלא היה צריך לומר אלא הוא נהנה לו ואוכל וימנו כדבר שכל כען כמזכר הוא אומר. וכן מצינו שאמר חוה בתשובתה הנהש השיאני ואוכל ולא הארצתי לומר מן כען. ויראה שכוונת האדם היא שלא ידע דבר כי אם האשה הביאה לפניו בתוכו ואכל ואינו חייב לשלול על כוונתו לענין דבר זה מנין כי בלא כל הארץ לפניו רעה מלאכה מעדינים אשר נעש כו', ודקוק לומר אשר נעשה מעדינים) שלא לחייבו לחפש ודקוק חלוצים לדעת כוונתו לפניו כיון שהאשה בלא נהנה כו' עמו לחזור ולבטל ולקח רע ונדב מעשמים ולקח לו דקוק חלוצים כי מן הכסם מעשמים בלשון ותחלה שאמרו ז"ל (קדושין ס"ו) חן בודקין מן הכספה ולמעלה וכו' ע"כ. כרי דכל שכותבין במקום קדוש חסדן כשרות שלימה עליו ומכ"כ אשכ גדולה כו' אשר צדק לו כו' לומר חניך, לחפש חלוצים מה נוספת לפניו. ותאמרו מן כען פי' מן כען כענין בן כי בלא מלאכה נעש כו' וידוייק אלא על מן מפני כן, ולכשאמר דעל מן כען הוא אומר שו' אף כענין שהוא ידע שממנו הביאה לו ואכל אלא שאמר שאל ידע כי ממנו אכל מאמנות הכרתו כדרגתו הכשמות ולשום בשעת מעשה לא ידע דבר ולא שאל לזה כוונתו בלשון שנתן

6
11
16
21
3

"ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" (ג, כא)

"דרש ר' שמלאי: תורה - תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים (דברים לד, ו); תחילתה גמילות חסדים, דכתיב: ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם; וסופה גמילות חסדים, דכתיב: ויקבר אותו בגיא". (סוטה יד, א)

יש לעיין מהו לשון "גמילות חסדים", שהרי לשון "גמילה" הוא הפסקה, כמו שנאמר (תהילים קלא, ב) "אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו כגמל עלי נפשי", שהאם גומלת את בנה מלהניקו, ואילו חסד כל מהותו היא נתינה? שמעתי לבאב, שעשיית חסד בשלימות היא, שמקבל החסד לא ירגיש באופן תמידי שהוא נצרך וזהו לשון "גומל" חסד, שניתן למקבל הרגשה שהוא נגמל מהתלות בנותן, ויכול לעמוד ברשות עצמו, ואין הוא נזקק לחסדי אחרים.

ומובן לפי זה פסק הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פ"י הלכה ז) שהמעלה הגבוהה ביותר בצדקה היא לעזור לו למצוא פרנסה בעצמו, וגדולה היא מנתינת הלואה.

עוד בשחר ילדותו, חונן ה"בית הלוי", בלב רגיש ורחמן. רחמיו נכמרו לראות את חבריו בני העניים, שהיו מורחקים מילדי העשירים הגאים, שמיאנו לשתפם במשחקים וכדומה. הוא היה מבלה את זמנו הפנוי רק עם בני העניים ומשחק עמהם. כמו כן פרס להם מלחמו וממאכלו שנתנה לו אימו לארוחת צהרים, והעמיד פנים, כאילו חבריו עושים איתו חסד גדול באכלם ממאכליו, שכן אמו תצטער, אם ישוב לביתו וחלק מארוחתו בידו.

יום אחד הבחינה בו אמו, בשעה שחילק לאחרים את ארוחתו. לשאלתה מדוע עושה כן, השיב, "אמא, בבקר אכלתי ארוחה דשנה, ובערב, שוב תתני לי אוכל לשובע. לא כן חבריי, בבקר ובערב נשארים הם רעבים, לכל הפחות ישבעו מארוחת צהרים שאעניק להם משלי".

"אבל אם תיתן להם את ארוחת הצהרים שלך, הרי תישאר רעב עד ארוחת הערב"?

השיב לה הילד יוסף דב, "כשאני רואה ילד רעב אוכל את ארוחתי, שבע אני כאילו אכלתי בעצמי".